

ŞİŞHANE MEYDANINDA MEKÂNSAL NİTELİKLERİN DEĞİŞİM SÜREÇLERİ.**

BİRİK, Melih.

(Yrd.Doc.Dr.) Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kavaklı, Kırklareli.

*** Bu Bildiri, 2013 Yılında, 23. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu Kapsamında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde Sunulmuş ve Aynı Tarihte “Kentsel Mekana Müdahale: Projeler, Yaklaşımlar, Kavramlar” Başlıklı Bildiri Kitabında Yayınlanmıştır.*

DEĞİŞİM SÜREÇLERİNE KAVRAMSAL YAKLAŞIM: Değişim, her zaman mekânsal kimliğin devamlılığını sağlayan süreçler dizini olarak ortaya çıkmayabilir. Kentsel mekândaki değişim sürecinin tanımlanması, mekânı oluşturan niteliklerin zaman içinde bir araya getirdiği anlamın belirlenmesiyle mümkündür. Değişim mekânda iki farklı biçimde değerlendirilebilir. Süreçlerden birinde, kentsel mekân kimliğini oluşturan nitelikleri koruyup geliştirerek devamlılığını sağlarken, diğerinde bu niteliklerin ortadan kalkmasıyla yeniden oluşur. Bu farklı oluşumların tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmesi, güncel büyük kentsel projelerin tartışılabilmesi için önemli bir çıkış noktasıdır. Buna rağmen, günümüzde Taksim Meydanı'nda olduğu gibi tarihsel verilerin belirli bir amaçla yönelik sabit bir zaman diliminde değerlendirilmesi bilimsel dayanaktan uzak bir tartışma zemini oluşturmaktadır. Belirli bir dönemde saptanan kentsel nitelikler, tek başına o mekânın kimliğini tespit etmekte yeterli değildir. Bu şekilde gerçekleştirilen mekânsal okumalarda sürecin kendisi inceleme dışı bırakılmaktadır. Mekânsal kimlik tartışılırken, mekânı oluşturan nitelikler sınıflandırılarak belirlenmeli ve zaman sürecinde önemli değişimlerin gerçekleştiği kırılma noktalarında karşılaştırmalı olarak incelenmelidir. Bu yöntemle yeni projelerde, mekânsal kimliğin sürdürülebilirliğine yönelik doğru tasarım kriterlerinin belirlenmesi sağlanabilir.

Günümüzde, mekânsal değişim süreçlerinin irdelenmesinin, hızlı kentsel gelişmenin günlük politikalarla yönlendirilmesi nedeniyle bilinçli olarak göz ardı edildiği görülmektedir. Hâlbuki İstanbul yerleşimi mekânsal değişime yabancı değildir. Geçmiş deneyimlerin süreç olarak ele alınıp irdelenmesi, yeni tasarım kriterlerinin oluşturulması için önemli bir adımdır.

AMAÇ: Şişhane Meydanı'nın geçirmiş olduğu sürecin tanımlanarak benzer büyük kentsel müdahalelerin oluşturabileceği sorunların mekânda yaratacağı hasarın tespit edilmesi mümkündür. Bunun için çalışmada, Şişhane Meydanı'nı oluşturan mekânsal niteliklerin doğal, yapısal ve sosyal bileşenleri belirlenerek sınıflandırılacak ve tarihsel süreç içerisinde belirlenen kırılma noktalarında haritalandırmalarla görselleştirilerek karşılaştırılacaktır. Bu yöntemle oluşturulacak matris üzerinde her bir mekânsal niteliğin değişim sürecinden nasıl etkilendiğinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede, Şişhane Meydanında oluşan yapıcı ve yıkıcı müdahalelerin mekânda oluşturduğu transformasyon ve deformasyon süreçlerinin tartışılabileceği bilimsel bir zeminin oluşturulması amaçlanmaktadır.

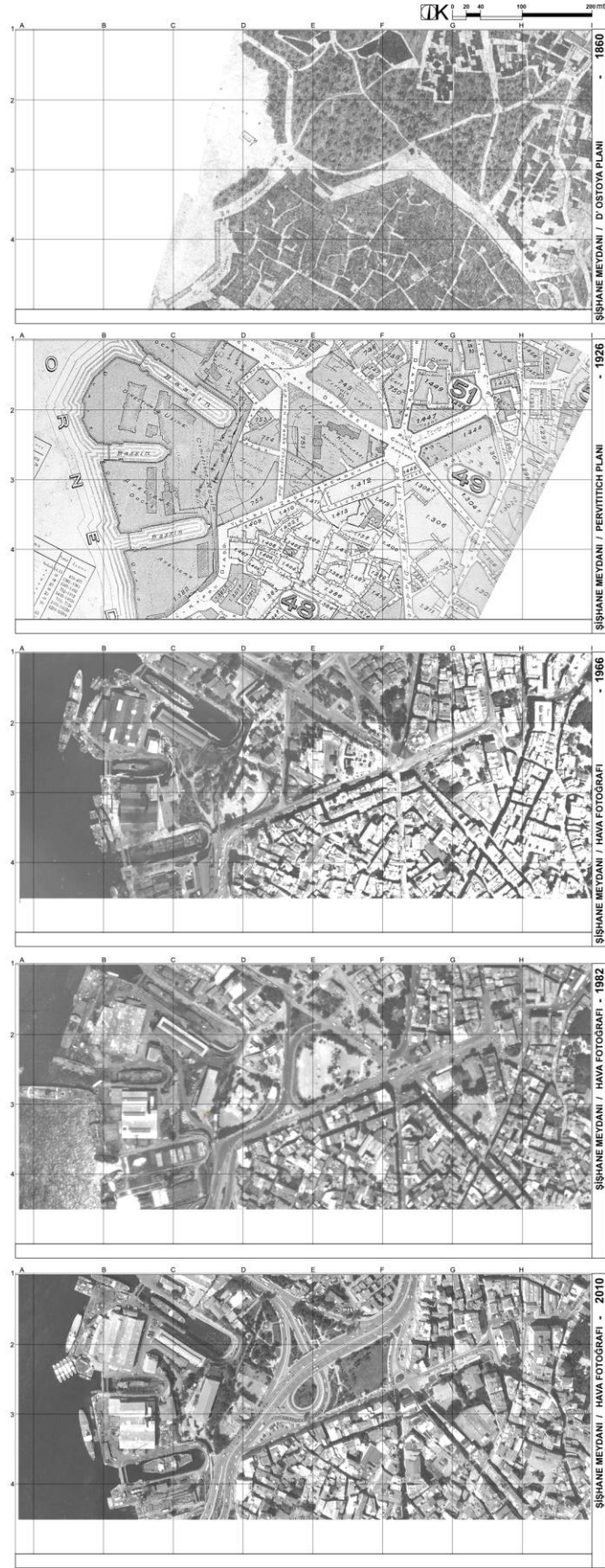
19. Yüzyıl'dan itibaren Tarihi Yarımada ve yakın çevresi, yerleşim dokusunun dışında yeni şehircilik hareketlerine sahne olmuştur. II. Tanzimat ile başlayan bu süreç, geleneksel Osmanlı uygulamalarının dışında kentsel alan kullanımlarının ve mülkiyet kavramının Batı'lı norm ve standartlara göre kente adapte edilmesi ile devam etmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısı, hız kazanan ve neredeyse Avrupa'daki örnekleri ile çağdaş denebilecek kentsel projeler, özellikle yeni gelişen Pera gibi kent çeperlerinde uygulanmıştır. Bu sebeple, II. Tanzimat Dönemi ile başlayan ve kentsel mekânı biçimlendiren reformların uygulanmaya başladığı dönem, İstanbul için önemli bir mekânsal kırılma noktası olarak belirlenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde, önemli bir prestij operasyonu olarak ortaya çıkan "Şişhane Meydanı"; formu, uygulama stratejisi, yöntemi ile aynı dönemde Paris ve Viyena'daki örneklerine benzer nitelikler taşıdığı için çağdaş bir proje olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte biçimsel kaygıların dışında topoğrafya, mekân, yer ve sosyokültürel yapı ile kurduğu ilişki, eski kent ve yeni kent arasında oluşturduğu teatral arayüz, O'nu özgün bir kentsel tasarım projesi haline getirmektedir. İşinsal formu, Tarihi Yarımada ile görsel bağlantılar kurarak, önemli merkezleri işaret etmektedir. Bu nedenle sadece bulunduğu kent parçasını anlamlandırmaktan öte, kent bütünü ile entegrasyonu sağlayarak sadece Galatayı Pera'ya değil, Perayı, Tarihi Yarımada'ya bağlamaktadır. Bu dönemde Taksim ise henüz giriş ya da karşılama kapısı olma niteliğine sahip değildir.

Şişhane Meydanı'nın oluşturulduğu alanda, 1860 sonrasındaki değişim sürecinde ortaya çıkan yapısal müdahalelerin mekânsal niteliklerin izlerini tamamen ortadan kaldırmayarak sonraki dönemlerde mekânsal gelişimi yönlendiren referanslar olarak değerlendirildiği görülmektedir. 1982 sonrasında Tarlabası Bulvarı'nın açılmasından sonraki dönemde Meydan'ı oluşturan mekânsal niteliklerin ani değişimi gözlenmektedir. Bu değişimle daha önceki dönemlerde mekânsal kimliği oluşturan nitelikler, ya tamamen ortadan kaldırılmış ya da parçalanarak başkalaştırılmıştır. Özellikle, Tarlabası Bulvarı ve Çevreyolu-Kasımpaşa Kavşağı'nın uygulanması aşamasında Şişhane Meydanı yapısal bütünlüğünü tamamen yitirmiştir. Günümüzde ise parçalanmış ve ayrıştırılmış doku üzerinde münferit proje uygulamaları devam etmektedir.

YÖNTEM: Galata Bölgesi İstanbul yerleşim Tarihi içerisinde ilk dönemlere kadar uzanan geçmişe sahiptir. Bu alanda yapılacak mekânsal analizler için hava fotoğraflarının yanısıra, geçmiş dönemlere ait harita, gravür ve planların değerlendirilmesi de gereklidir. Tanzimat Dönemiyle başlayan süreçte, kentsel yenileme hareketinin ilk olarak uygulandığı Galata ve çevresi için modern haritalandırma yöntemleri ile oluşturulan planlar, 1860 yılına ait D'Ostoya planlarıdır. Bu planlar, yapılacak büyük kentsel operasyonlar için mevcut durumu belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Aynı dönemde başlayan yıkımlar sonrası mekânın şekillenerek ortaya çıkışı, 1926 tarihli 1/5000 ve 1/1000 ölçekli, 1932 tarihli kısmi 1/1000 ölçekli Pervititch sigorta haritalarında izlenmektedir. Alanının tamamını gösteren 1926 tarihli 1/5000 plan, Tanzimat sonrası uygulanan ve belli bir sürece yayılan mekânsal müdahalelerin tespiti için yeterli bilgiyi içermektedir.

Giriş bölümünde irdelenen tarihsel kırılma noktaları ışığında, Şişhane Meydanı'na ait mekânsal değişimler aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir; 1.dönem-1860 / 2.dönem-1926 / 3.dönem-1966 / 4.dönem-1982 / 5.dönem -2010 sonrası (Şekil 1).

ANALİZ YÖNTEMİNDE DEĞERLENDİRİLEN TARİHSEL KATMANLAR

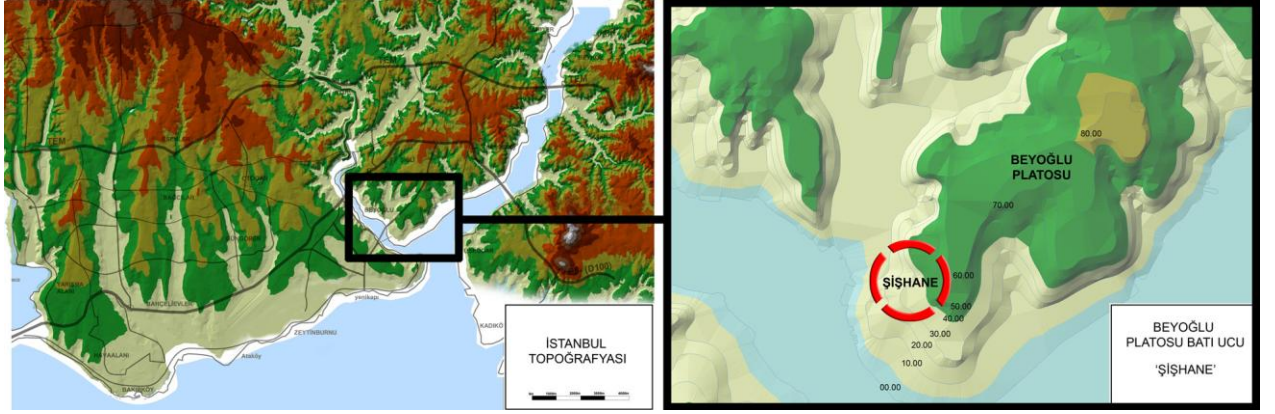

Şekil 1- Şişane Meydanı 1860, 1926, 1966, 1982 ve 2010 yılları tespitleri (Birik M. 2011).

ŞİŞANE MEYDANI DOĞAL MORFOLOJİK YAPISININ DEĞİŞİM SÜRECİ

Şekil 2 - Şişane Meydanı 1860, 1926, 1966, 1982 ve 2010 yılları doğal morfolojik yapı nitelikleri.

Şekil 3- Şişhane Meydanı'nın İstanbul topoğrafyasındaki yeri. (Birik M. 2011).

İstanbul için başlıca kentsel işlevlerin Grekler'den başlayarak aynı yerlerde sürdüğü, bunun topoğrafik ve değişmez bir koşul olduğu söylenebilir¹. Şişhane Meydanı, Boğaziçi ve Haliç arasını dolduran 'Beyoğlu Platosu'nun başlangıcında, en yüksek nokta olan 70 metre kotundaki Tünel Meydanı'nın hemen altında kurulmuştur (Şekil 3). Galata yerleşiminin oluşumu, Tarihî Yarımada üzerinde etkili olan stratejik konumuna bağlıdır. Bondelmonti ve Vavassore'nin İstanbul minyatürlerinden ve Jerome Maurond'ın 16.yy.ın ortalarında yazmış olduğu seyahatnamesinden anlaşıldığına göre bu dönemde Beyoğlu sırtlarında yalnızca bağ evleri bulunmaktadır². Sur içinde her dönemde yoğun yapılaşma olmasına rağmen, sur dışı doğal örtüsünü korumuştur. 1858 tarihli D'Ostoya'ya ait kadastral haritalarda da Galata'da sur dışındaki bu yeşil doku belirtilmiştir (Şekil 2). Ancak, Tünel inşaatından sonra çıkan hafriyat ile doldurularak bugünkü Tünel çevresi ve Meydanı'nın oluşturulması sırasında, Şişhane'ye doğru inen teraslamalar ile topoğrafya şekillendirilmiştir.

1859 yılında sonra mezarlıklar kaldırılarak, Galata ve Pera arasındaki eğim arabaların çıkışına uygun hale getirilmiştir. Bu uygulama, Osmanlı kentinde, kentsel tasarım sürecine motorlu taşıt araçlarının dâhil edilmesiyle doğal yapının değiştirilmesine ait ilk örneklerden biri olarak kabul edilebilir. Tünel inşaatının hafriyatından çıkan toprağın yığıldığı set üzerine 1878 yılında Tepebaşı Bahçesi yapılmıştır. Aynı dönemde Şişhane Meydanı'nın bir parçası olarak Şişhane Parkı'nın da tasarlandığı görülmektedir. Bu dönemde, kamusal alanda park ve bahçeler kentsel mekânın yeni öğeleri olarak ortaya çıkmış, önceleri tamamen doğal verileri izleyen Osmanlı bahçe düzeni bu dönemde, sert peyzajın öne çıktığı, teraslamalar ve formal aksiyel sistemler ile kamusal bahçe anlayışına yerini bırakmıştır³. 1940'da yapılan park ve ağaçlandırma projeleri ile Tepebaşı parkının hemen altında bulunan Kasımpaşa ve Şişhane çevresindeki mezarlıkların da, yeşil sistemin bir parçası olarak planlandığı görülmektedir. Bu projeye, Şişhane

¹ Doğan Kuban, 2000, İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2. Baskı, sf.338

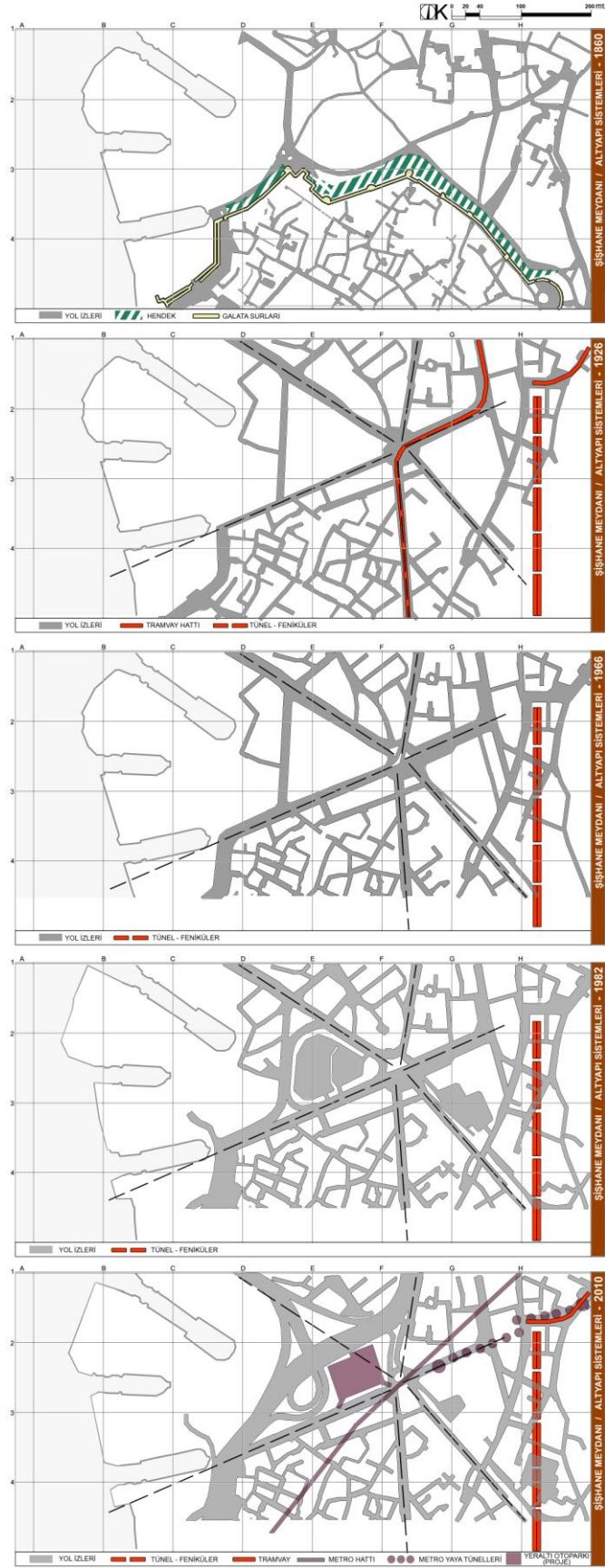
² İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları Beyoğlu Sahnesi Mimari Proje Yarışması Şartnamesi, 2008, İ.B.B. Etüd ve Projeler Daire Başkanlığı Projeler Müdürlüğü,.

³ Gülru Necipoğlu, 1997 .The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul as a Mirror of Classical Ottoman Garden Culture. *Gardens in the Time of the Great Muslim Empires: Theory and Design*. Attilio Petruccioli (ed). Leiden.

Meydanı çevresindeki mezarlıkların bir yeşil sistem olarak birlikte değerlendirildiği görülmektedir. Planlı bütüncül kentsel müdahalelerin başlamasıyla Prost Planı'nda Şişhane Meydanı İstanbul ulaşım şemasının bir parçası olarak sisteme eklenmiş ve formu korunmuştur. 1940'dan başlayarak alanın doğal morfolojik yapısı, ulaşım altyapısının ihtiyaç ve standartlarına göre şekillendirilmiştir. Şişhane Meydanı'ndaki eski karakol ve itfaiye garajının yerine dolgu set üzerine, meydanın yapılış amacına uygun, İstanbul panoramasına hâkim bir park alanı oluşturulduğu görülmektedir.

1966 hava fotoğrafında, meydandaki dolgu park alanının otoparka dönüştüğü görülmektedir. Bu dönemde, mezarlıklar neredeyse tamamen kaldırılmış, yol ağı ve konut dokusu ile örtülmüştür. 1865 yılında surların yıkılmasından sonra topoğrafyaya yapılan büyük ölçekli müdahale görülmemektedir. Bununla birlikte park alanlarının yerine yapılaşma geldiği ya da işlevlerini yitirerek kullanılmayan boş alanlara dönüştüğü izlenmektedir. 1986 yılından başlayan Tarlabası Bulvarının açılmasına ilişkin çalışmalar henüz Şişhane Meydanı'na ulaşmamış, fakat meydanın kuzeyindeki alan kavşak düzenlemesi için boşaltılmıştır. 2010 yılı sonrası yapılaşmayı gösteren hava fotoğrafında ise araç trafiğinin Tarlabası Bulvarı'nın altından geçerek Kasımpaşaya ulaşmasını sağlayan yeni kavşak, Şişhane Meydanı'nın kuzeyinde güçlü bir eşik oluşmasını sağlamış ve meydanın Kasımpaşa ve Haliç kıyısı ile olan ilişkisini kopartmıştır.

ŞİŞANE MEYDANI ALTYAPI SİSTEMLERİNİN DEĞİŞİM SÜRECİ

Şekil 4- Şişane Meydanı 1860, 1926, 1966, 1982 ve 2010 yılları altyapı sistemleri nitelikleri (Birik M. 2011).

13.yüzyıldan beri kentin sınırı konumundaki Galata ve Şişhane çevresi, kent ile kent dışı arasındaki geçiş alanıdır. Bugünkü Şişhane Meydanı'nın bulunduğu alan, daha çok sur dışını içermekte, kentin giriş kapılarına yönlendirilen yolların ve hendeklerin izleri ile tanımlanmaktadır. Yoğun bir ticaret hayatı olmasına rağmen, 18. yüzyıla kadar Galata'nın üst kısımlarıyla Şişhane ve Beyoğlu'nda yerleşimin olmamasının sebebi su sorunudur⁴. Ancak, 1732'de I.Mahmut döneminde Maslak – Taksim su hattının yapılması ile Pera suya kavuşmuş ve gelişmeye başlamıştır (Şekil 5).

Şekil 5- 1732'de yapımı başlayan Maslak – Taksim Su hattı.

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başından itibaren gelişmeye başlayan Şişhane çevresi, Tarihî Yarımada ile yeni gelişen kentin bağlantı ve geçiş noktası olması nedeniyle, ulaşım sisteminin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu atılım, ancak 1839 yılında Tanzimat'ın ilanı ile yayınlanan 'İlmühaber' ile hız kazanmıştır. Bu belgede, hem açılması istenen yolların güzergâhları hem de yol kademelenmesi ile ilgili kararlar yer almaktadır⁵. 1848-49 yıllarında yürürlüğe giren 'Ebniye Nizamnameleri', yeni alanların imara açılmasını ve yangın yerlerinin çağdaş standartlara göre düzenlenmesini amaçlamıştır. Bu alandaki en iddialı proje 1865 yılında Galata surlarının yıkılmasıdır. Duvarlar yıkılınca açılan Yenikapı Caddesi, Şişhane Sokak, Büyük Hendek Sokak ve Boğazkesen Caddesi ile birlikte, Şişhane Meydanı'nın tasarımı gerçekeştirilmiştir. Meydanı tanımlayan ışınsal yolların mekânsal referanslar ile ilişkilendirildiği de görölmektedir. Daha önce sınırlayıcı izler olan hendek ve sur duvarlarının, Büyük Hendek Sokak, Şişhane Sokak, Yolcuzaade İskender Caddesi gibi geçirgen ve bağlayıcı yol izlerine dönüşmesi sağlanmıştır. Önemli bir yapısal değişim geçiren surların mekândaki izlerinin korunduğu söylenebilir.

⁴ Mustafa Cezar, 1991, XIX Yüzyıl Beyoğlu'su, Ak Yayınları, İstanbul, sf. 17.

⁵ Paul Dumont, Gregoire Francois Georgeon, 1996, sf. 27-29

Yaya ve atlı ulaşımdan otomobile geçiş, feniküler ve tramvay gibi ilk modern toplu taşıma sistemleri bu alanda uygulanmıştır. Ulaşım altyapısı ile birlikte ilk olarak uygulanan su, gaz, elektrik gibi modern yaşam standartlarını tanımlayan altyapı yatırımları, Şişhane'nin çağdaş bir kent parçası olma kimliğini desteklemiştir.

Tanzimat Dönemi sonrasında, kent mekânının yeniden şekillendirilmesinde iki farklı dönem bulunmaktadır. Bunlar; 1858 yılında başlayan ve mevcut yolların düzeltilerek daha iyi şartlara kavuşturulmasını amaçlayan iyileştirme müdahaleleri dönemi ile 1864 yılında surların yıkılmasından sonra başlayan ve yeni ulaşım sisteminin yapılandırıldığı, büyük ölçekli istimlaklarla sur içinde yeni arterlerin açıldığı dönemdir⁶. İlk dönem uygulamaların kaynağı, yerel halkın mevcut duruma dair şikâyetler dile getirdiği, daha bakımlı, düzenli aydınlatılmış yollar ve daha güzel bir çevre talebidir. Bu talepler yeni bir kentsel mekân anlayışına dayanan düzenlemelere duyulan ihtiyacın ve kente karşı gelişen sahiplenme duygusunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir⁷. 1937 yılında hazırlanan Galata – Beyoğlu Nazım İmar Planı'nda, Şişhane Meydanı'nın ışımsal yapısının korunduğu, yeni ulaşım arterlerinin sistemin kuzeyinden geçtiği görülmektedir (Şekil 6).

Şekil 6- Henri Prost'un 1937 tarihli Galata-Beyoğlu Nazım İmar Planı'nda Şişhane Meydanı'nın korunan ışımsal yapısı.

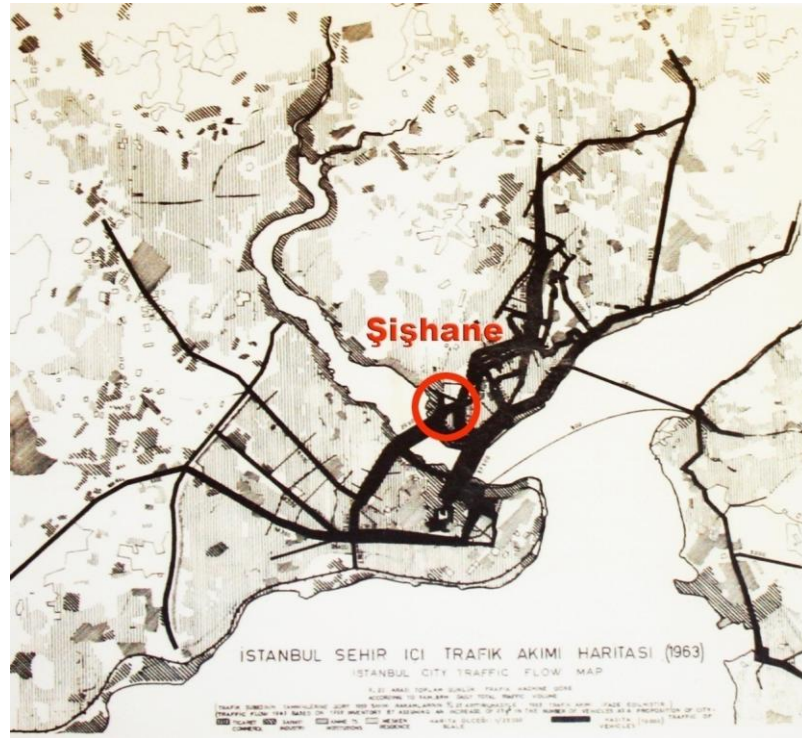
Cumhuriyet döneminde Prost planı ile kenti sıhhileştirme çabaları devam etmiş fakat Şişhane Meydanı'na yapısal değişiklik getirecek herhangi bir yeni uygulama önerilmemiştir. 1930-40 döneminde Şişhane Meydanı'nın, Kasımpaşa ve Tophane'ye bağlanan geniş bulvarları ve bu aksların belirleştirdiği yapı adalarında oluşturulan gazinolar, çocuk parkları, yeşil alanlar gibi kamusal mekânlar ile Tanzimat Dönemi'nde öngörülen mekânsal etkiye ulaştığı söylenebilir (Şekil 7).

⁶ Ayşe Derin Öncel, 2010, Apartman Galata'da Yeni Bir Konut Tipi, Kitap Yayınevi, İstanbul. sf. 32

⁷ Ayşe Derin Öncel, 2010, sf.66

Şekil 7- 1940 Şişhane Meydanı Hava Fotoğrafı. . (İstanbul 1910-2010, Kent, Yapılı Çevre ve Mimarlık Kültürü Sergisi, - 2010. İstanbul Bilgi Üniversitesi.)

Şekil 8- 1963 İstanbul şehiriçi trafik akım şeması. (İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine Henri Prost'un İstanbul Planlaması, 2010.)

1966 hava fotoğrafında taşıt trafiği öncelikli kentsel planlama anlayışının kent mekânı üzerindeki etkisi görülmeye başlanmıştır. Şişhane Meydanı'ndaki ışnsal yolların kesişiminde yer alan eliptik yol adası kaldırılmış ve taşıt öncelikli yeni yol güzergâhları oluşturulmuştur. Şişhane Meydanı üzerindeki panoramik park alanı büyük bir hemzemin kavşak hâline gelmiştir. Daha önce Tarihî Yarımada panoramasına hâkim olan park, yeni kavşak düzenlemesinin ortasında kalan boş alan olarak görülmektedir. Park alanlarının otopark alanlarına dönüşümü, meydanın yeşil sistemle olan bağlantısını da ortadan kaldırmıştır. 1963 yılı İstanbul şehiriçi akış şemasında da Şişhane Meydanı'nın kent içi ulaşımında taşıdığı önemli rol görülmektedir (Şekil 8).

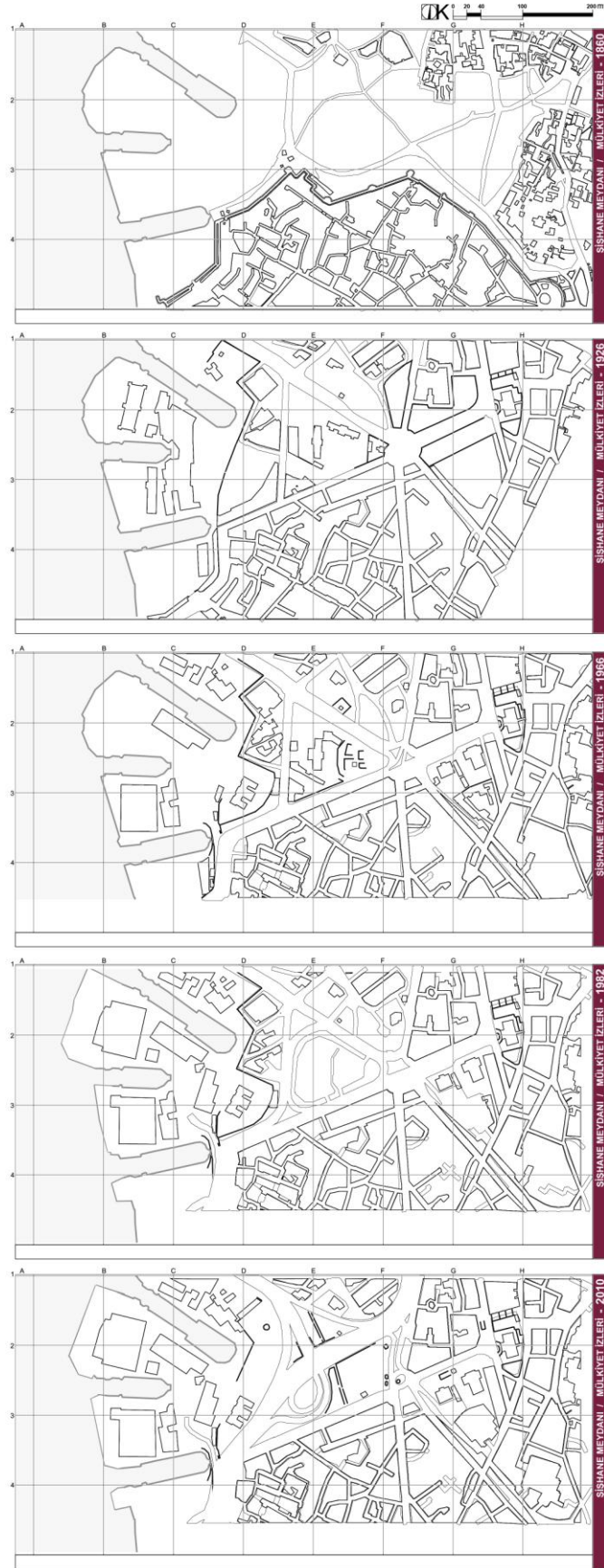
2010 yılı hava fotoğrafında, Tarlabası Bulvarı'nın tamamlanması ve Kasımpaşa Çevreyolu bağlantıları ile yeni alt geçişli Kasımpaşa Kavşağı'nın yapıldığı görülmektedir. 30 metre genişliğindeki Tarlabası Bulvarı'nın Şişhane Meydanı ile birleşmesi ve çevre yolları bağlantısının eski park alanı üzerinden sağlanması sonucu birleştirici ışnsal yol ağı şeması tamamen niteliğini kaybetmiştir.

Meydanın güneyinde, Tarihî Yarımada'ya yönelen kısmın kavşak alanı içerisinde kalmasına rağmen, meydanın kuzeyinde 2011 yılında hizmete açılan Şişhane Metro İstasyonu, meydanın tekrar canlanmasını sağlayacak yaya aktivitesini alana taşımaktadır. Tramvayın kaldırılması ile önemini yitiren meydan, bu sayede tekrar yaya hareketi ile buluşmaktadır. Buna rağmen meydan hâlâ taşıt trafiği öncelikli ve yeni ulaşım kademelenmesine hizmet eden bir geçiş alanıdır (Şekil 9).

Şekil 9- Şişhane Meydanı, merkezî aks ve meydanın güncel durumu. (Birik M. 2011).

ŞİŞANE MEYDANI MÜLKİYET İZLERİNİN DEĞİŞİM SÜRECİ

Şekil 10- Şişane Meydanı 1860, 1926, 1966, 1982 ve 2010 yılları mülkiyet izlerinin nitelikleri (Birik M. 2011).

Galata'nın bir Ceneviz mahallesi olarak ortaya çıkışı ve kentin diğer bölümlerinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi 14.yy da Azapkapı, Şişhane, Galata Kulesi ve Tophane hattını izleyen surların yapılması ile vurgulanmıştır⁸. 19.yüzyıla kadar sur kapılarının gece kapatıldığı bilinmektedir⁹. Her ne kadar, işlevini yitirse ve yer yer tahrip olsa da, Galata surları, 19.yy. ortasına kadar kimliği tanımlayan en önemli mülkiyet izidir. 1858'de başlayan sur içi yolların genişletilmesi ve istimlaklarla kentsel dokunun modernleştirilmesi çabaları, 1865 yılında Galata surlarının yıkılması sonucu yeni bir boyut kazanmıştır.

1882 yılında bina yüksekliklerini arttırarak apartmanlaşmaya imkân veren şartnameyle çevre dokusu tamamıyla değişmektedir. Eski ve yeni parsellerin birleşmesi veya doku içerisinde birleşen eski parsellerin oluşturduğu düzgün olmayan mülkiyet izleri, farklı mimari çözümlerin oluşmasına imkân vermiş, mimari çeşitliliği sağlamıştır. Mülkiyet izlerinin değişimiyle tek ailenin oturduğu konut tipolojisinden kolektif kullanılan yapılara ve ardından apartmanlara geçilmiştir¹⁰.

Cumhuriyet döneminde bütün adalarının yapılaşmış olduğu ve Şişhane Meydanı'nın tasarlandığı döneme ait formunu koruyarak biçimlendiği görülmektedir. 1966 hava fotoğrafında Şişhane Meydanı çevresinde bulunan boş arazilerin kentsel parselde dönüştüğü ve kısmen yapılaştığı görülmektedir. Bu boş araziler 1860 D'Ostoya planında mezarlık alanlarıdır.

1980 hava fotoğrafında, 1960 döneminden sonra yoğunluk kazanan göçler ve mülkiyetin el değiştirmesiyle başlayan sürecin sonucu olarak tarihsel doku içerisinde bazı yapı adalarının kısmi değişiklikler geçirdiği, ancak mülkiyet izinin devamlılığını sürdürdüğü görülmektedir.

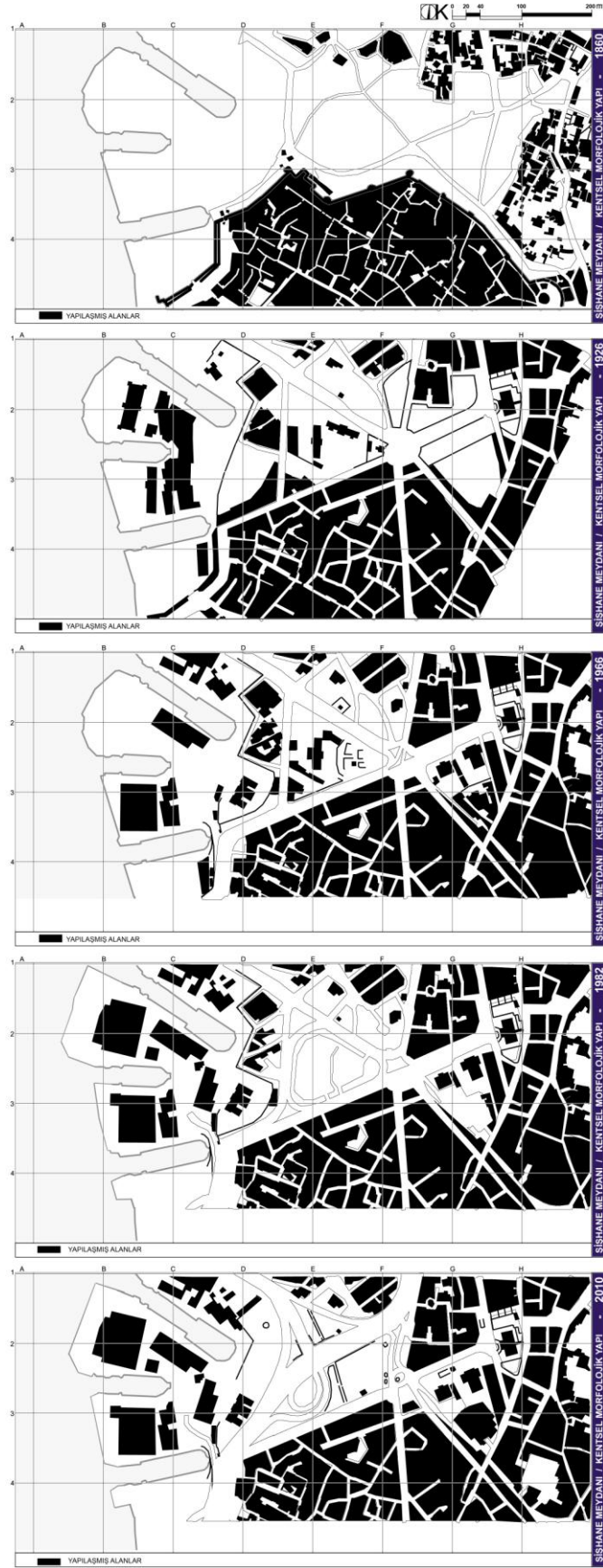
1993 yılında yürürlüğe giren kentsel sit alanı kararıyla Galata ve Şişhane Meydanı çevresi koruma altına alınmıştır. 2008 hava fotoğrafında tarihsel doku içerisindeki mülkiyet izlerini belirleyen yapı konturları, doluluk ve boşluklar incelendiğinde, mülkiyet izinin devamlılığı görülmektedir. Özel mülkiyet dışında ise Tarlabası Bulvarı'nı devamı olan Kasımpaşa kavşağının, mezarlık alanın boşaltılması ile kazanılan ve 1960'da park alanı olarak görülen kamusal alan üzerine yapıldığı anlaşılmaktadır.

⁸ Zeynep Çelik, 1986, 19.Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul sf.58

⁹ Wolfgang Müller-Wiener, 2007, İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, sf.322

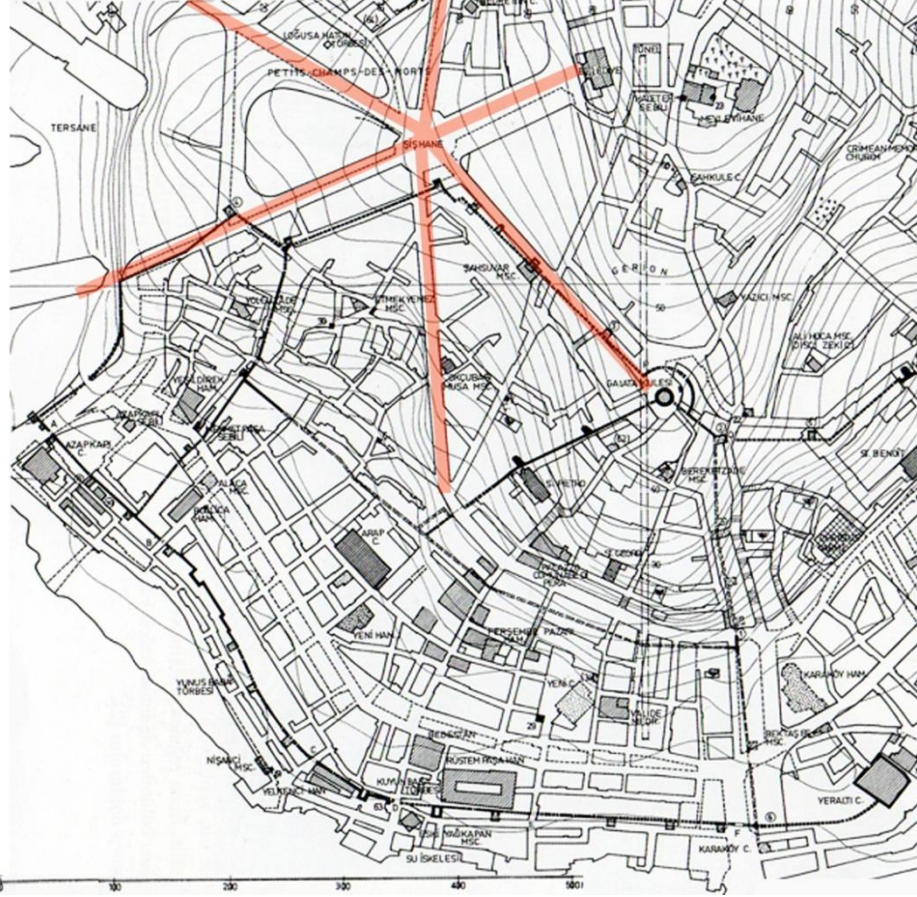
¹⁰ Ayşe Derin Öncel, 2010, sf. 73

ŞİŞANE MEYDANI KENTSEL MORFOLOJİK YAPISININ DEĞİŞİM SÜRECİ.

Şekil 11 Şişane Meydanı 1860, 1926, 1966, 1982 ve 2010 yılları kentsel morfolojik yapının nitelikleri (Birik M. 2011).

13.yy da Cenevizliler'in yerleşmesi ile büyüyen yerleşme sınırları kentsel alanın büyümesine bağlı olarak yeni surlarla çevrilmiş, 14. yüzyılda bu gelişme devam ederek yeni surlarla birlikte Galata Kulesi inşa edilmiştir. 15. yüzyılda İstanbul'un fethi ve sonrasında yapılan anlaşma ile surların büyük bir bölümü yıkılmıştır¹¹. 16. yüzyılda depremler ile yıkılan surların yerine 17. yüzyılda konutlar ve atölyeler yapılmaya başlanmıştır. Bu döneme kadar Şişhane çevresi kentin kuzey giriş kapılarının bulunduğu ve genellikle mezarlıklarla çevrili bir alandır. Morfolojik yapısından kaynaklanan hâkim manzara noktası olma özelliği ve sunduğu panoramik İstanbul silüeti devamlılığını korumuştur. (Şekil 12)

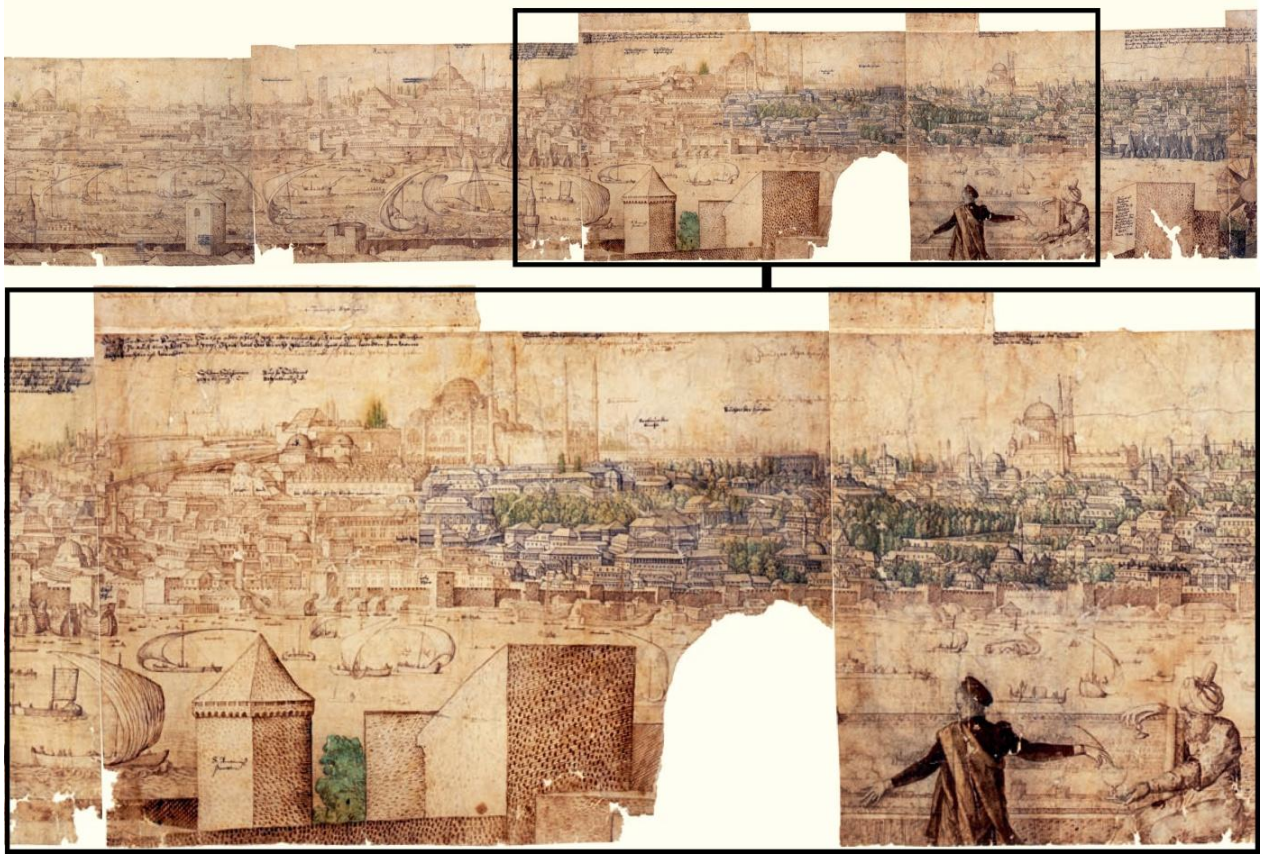

Şekil 12- Şişhane Meydanı'nın, Galata'nın tarihsel ve Arkeolojik topoğrafyasındaki konumu. (Wolfgang Müller-Wiener, 2007. İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası. Yapı Kredi Yayınları. 3. Baskı)

Galata yerleşimi tipik bir ortaçağ İtalyan kenti özelliği göstermiştir¹². Şişhane çevresinde, Osmanlı dönemi cami, hamam ve çeşmelerin konumları göz önünde bulundurulduğunda, 17. yüzyıldan itibaren müslüman azınlığın yerleştiği düşünülerek, yerleşim dokusunun ahşap konutlardan oluştuğu söylenebilir. Danimarka'lı ressam Melchior Loricks'e ait kent panoraması dikkati çekicidir (Şekil 13). Loricks, 1566-1569 yılları arasında İstanbul'da bulunmuştur. Mimari imgeler her ne kadar abartılı formlar ve Batı'lı anlayışla yorumlanmış olsa da, bugün var olan anıtsal yapılardan referans alarak panoramanın bakış noktasının daha önce Şişhane Meydanı'nda o dönem var olan surların üzerinden alındığı söylenebilir.

¹¹ Wolfgang Müller-Wiener, 2007, sayfa 320

¹² Semai Eyice, 1993. Galata. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Şekil 13- Loricks'e ait kent panoraması üzerinde Azapkapı ve Fatih Camisinin konumu.

Panoramanın merkezinde olan Fatih Camisi ve ön plandaki Azap Kapı Kulesi'nin aynı hat üzerinde olduğu düşünülerek bu durum saptanabilmektedir. 19.yy'ın ilk yarısında ahşap mimariden, kâgir yapılara geçilmeye başlanmıştır. Bunun sebeplerinin başında yangınlar gösterilebilir¹³. Yangınlar eski kent dokusunun değişiminde önemli rol oynamıştır. Günümüzde Galata ve çevresinde bu döneme ait özellikle ahşap mimari örneği kalmamıştır. 19.yüzyılın ortasında kurulan, Paris Belediyesi'nin yönetmeliklerinin uygulandığı Altıncı Daire, Paris'in küçük ölçekli bir kopyasıdır¹⁴. Bu dönemle birlikte, kentsel morfolojik yapıda iç mekân ve dış mekân dengesinin farklılaştığı, sokak, meydan, kamusal alan gibi kavramların Batı'lı örneklerde olduğu gibi Şişhane Meydanı'nı da tanımladığı görülmektedir.

19. yüzyıla kadar Osmanlı kültüründe sokak, kamusal mekân kültüründe önemli bir yer teşkil etmemektedir. Kentsel morfolojinin gelişiminde ulaşılabilirlik ve iç mekân düzenleri, dış mekân tasarımından daha önemli olmuştur¹⁵. Farsça bir terim olan '*maidan*', belirgin bir biçimi de olabilen çevrelenmiş dış mekânı ifade etmektedir. Türkçe'ye ise sadece boşluk, açıklık olarak tercüme edilmiştir. Osmanlı kent dokusu içinde, bu açıklıklar genellikle rastlantısaldır ve özel işlevlere atanmamıştır¹⁶. 1860 D'Ostoya planı incelendiğinde, bu mekânsal morfolojik özellik Şişhane çevresinde de okunabilmektedir.

¹³ Nur Akın, 2002. Galata ve Beyoğlu Haritaları Üzerinden Bazı Değerlendirmeler – Galata. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul

¹⁴ Doğan Kuban, 2000 .İstanbul, Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı,2.Baskı, sayfa 353

¹⁵ Doğan Kuban, 2010. Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, YEM Yayını Genişletilmiş 2.Baskı, İstanbul. Sf. 341

¹⁶ Maurice M. Cerasi, 2001, Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, sf. 197

1858 yılından itibaren başlayan operasyonlar ile bu sistem de değişiklikler oluşturulmaya başlanmıştır. 1905 Goad haritasında Şişhane çevresinin yeniden tanımlandığı, hatta yeni oluşturulduğu gözlenebilmektedir. Bu operasyonun, kısmen boş veya mezarlık alanlarda, kısmen yerleşik Galata dokusundaki müdahalelerle oluşturulan, kentsel morfolojiyi parçalamayan, aksine birleştirici bir uygulama olduğu görülmektedir. Özellikle yerleşik halkın talepleriyle desteklenen uygulama, Galata'nın Pera ile birleşerek devamlılığını sağlayacak mekânsal değişimleri başlatmıştır.

1879 ve 83 yılları arasında inşa edilen 'Altıncı Daire', Paris ve Viyana gibi dönemin çağdaş uygulamalarının bulunduğu projeler örnek alınarak düzenlenen, aksiyel sokak ve meydanlar sistemi ile bir bütün oluşturmaktadır. Belediye Binası merkez aksın başlangıç noktasında yer almaktadır. (Şelik 14). Uygulama, ölçeklerdeki farklılıklara rağmen, Haussmann'ın Paris'teki mekânsal düzenlemeleri ile bazı benzerlikler göstermektedir¹⁷.

Şekil 14- Beyoğlu Belediye Binası. Eski Altıncı Daire. (Birik M. 2011).

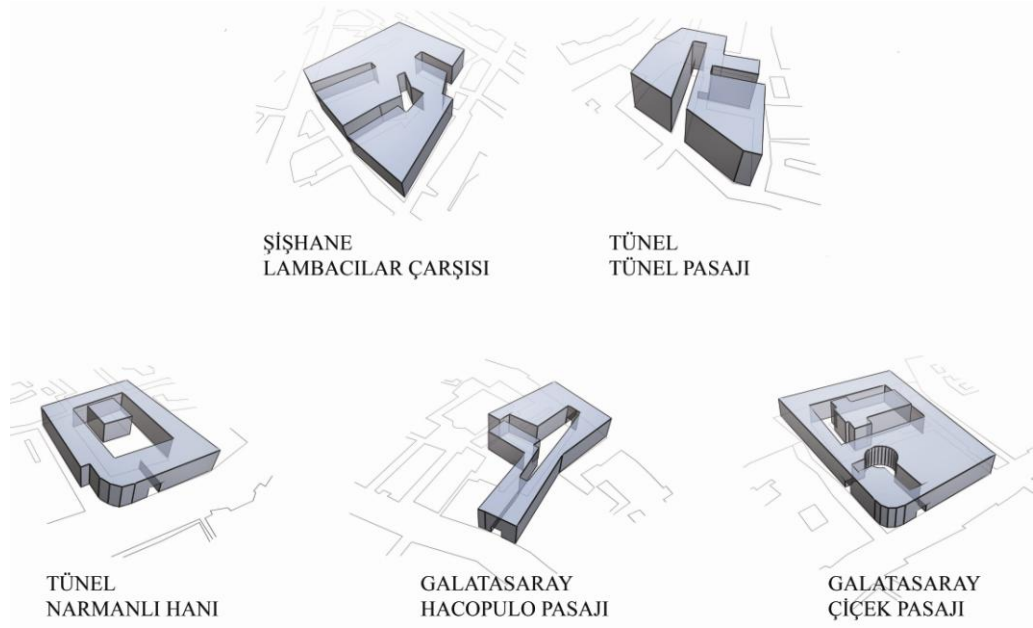
Daha önce yerleşik alanın dışında bulunan yapılaşmamış alan, yeni kentsel gelişme alanı olarak ortaya çıkmıştır. Yıkım ve hendek dolgu alanların üzerine oluşturulan parsellere modern konut ve ticaret yapıları inşa edilmektedir. 1882 yılında ilan edilen yeni yapı şartnamesiyle bina yükseklikleri artırılarak büyük bir inşaat hareketi başlatılacaktır. Bu şartnamede kentsel morfolojiyi etkileyen önemli unsur, bina yüksekliklerinin sadece yapı malzemesine göre değil, sokak genişliğine göre oranlanmasıdır¹⁸. 2-3 katlı ahşap doku bu kısa dönemde tamamiyle dönüşerek yerini, 5-6 katlı kâgir yapılara bırakmıştır. Şişhane Meydanı'nın ışınal aksları üzerindeki, eski kent dokusuna saplanan geniş caddeler cephe mimarisinin algılandığı ve yeni kentsel arayüzlerin oluşturulduğu koridorlardır. Meydana hâkim 'Freige Apartmanı' da bu prestij yapılarından olup, gösterişli cephesiyle meydanın merkezinde yer almaktadır.

Konutların dışında Şişhane Meydanı'nın ana aksı üzerinde, kent dokusuna yeni eklenen, açık kamusal alanlar, lunapark, gazino, ticarethaneler ve dükkânlar bulunmaktadır. Düzenli parsellerin üzerinde inşa edilen yapıların dışında, Okçu Musa Caddesi gibi eski parsellerle birleşen yeni parsellerin oluşturduğu büyük ve farklı biçimlerdeki parseller üzerinde de ticaret hanları, pasajlar, banka, ve ofisler inşa edilmiştir.

¹⁷ Zeynep Çelik, 1986, sf. 59

¹⁸ Ayşe Derin Öncel, 2010, sf. 68

30 yıllık bu hızlı dönüşüm sürecinde, Galata'nın kentsel morfolojisi bina arayüzleri, yapı gabarileri, malzeme, fonksiyon ve iç-dış mekân kullanım ilişkileri yeniden kodlanmıştır. Şişhane Meydanı bu yeni kodlama sürecinde çağdaş bir yaklaşımla eski örüntü ile yeni Pera formasyonu arasında bir çeşit bağlantı-geçiş elemanı rolü üstlenmiştir. Kısmen eski Galata dokusu içerisine sapanan, kısmen yeni Pera ile birleşen ve Tarihî Yarımada'ya görsel referansları olan ışınsal yollar, yeni oluşturdukları yapı adaları ile mimari elemanların geçişini sağlamıştır. Bu nedenle, Şişhane Meydanı ışınsal tasarımının, Galata ve Pera'yı ayıran bir ulaşım planı olarak değil, kentsel morfolojiyi birleştiren ve geçirgenliği arttıran bir tasarım olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Pera'da oluşmaya başlayan yeni yapı adalarında pasajlar, geçitler, avlular gibi kontrollü, yarı kamusal mekânların ortaya çıktığı ve Şişhane Meydanı'yla birlikte buna benzer morfolojik oluşumların Galata'nın eski kent dokusu içerisinde de görülmeye başlandığı söylenebilir. (Şekil 15)

Şekil 15- Pera ve Şişhane'de yapı adasının şekillenmesine sebep olan yarı kamusal alanlar ve doluluk-boşluk dengesi. (Birik M., 2011)

1966 hava fotoğrafında meydan çevresi doluluk ve boşluk oranının değiştiği gözlenmektedir. Daha önceleri lunapark ve halk bahçesi olarak kullanılan açık alanın yerine vergi dairesi inşa edilmiştir. 1966 hava fotoğrafında önceki dönemlere ait barok meydan konturlarının, eliptik yol adasının kaldırılmış olduğu görülmektedir. 1982 hava fotoğrafında, Tarlabası Bulvarı'nın henüz açılmamış olmasına rağmen yol ve kavşak çevresindeki araç öncelikli alan kullanımları ve otopark alanları dikkati çekmektedir. Daha önce park alanı olarak kullanılan alanların neredeyse tümü otopark ya da konut alanı olarak kullanılmaktadır.

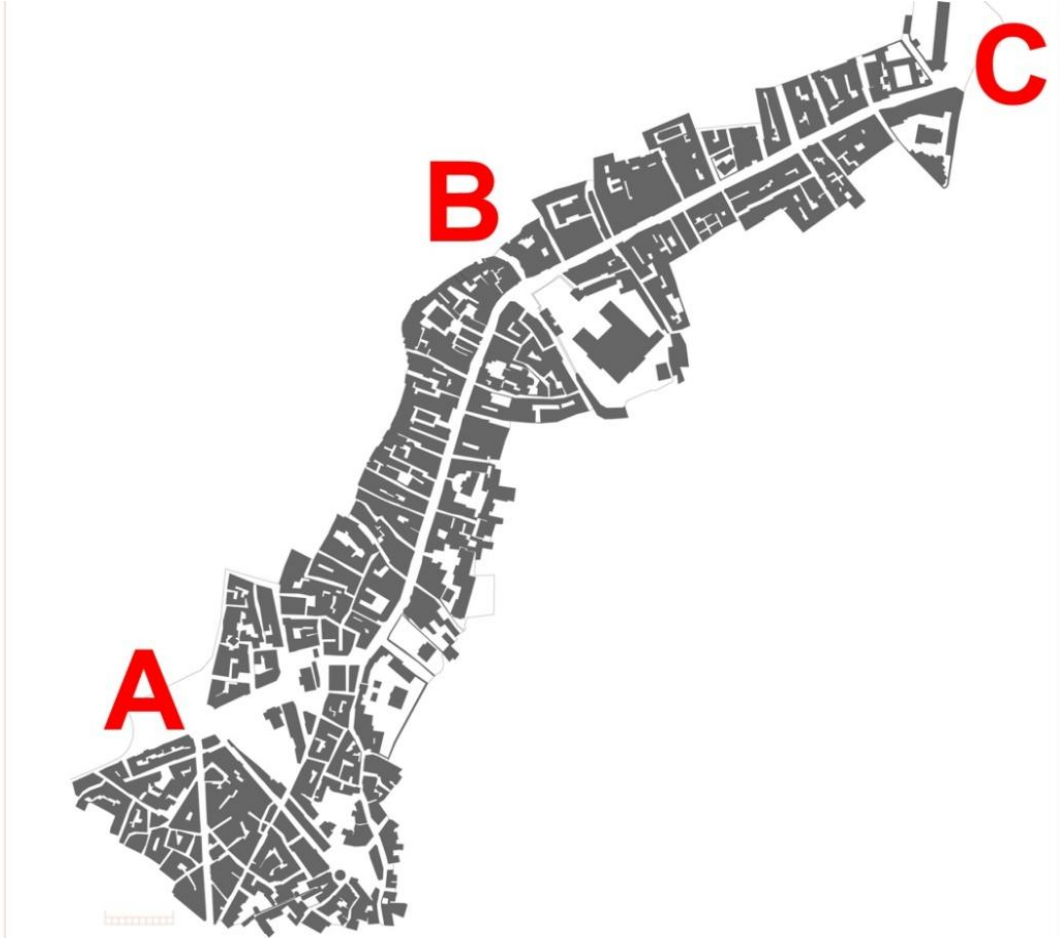
1982 havafotoğrafında, Barok mekânsal kurgunun son izleri de ortadan kaldırılmıştır. Meydana simetri kazandıran orta yol göbeğinin Kasımpaşa tarafında Haliç kıyısına inen ışınsal aks, Tarlabası Bulvarı'nın devamı niteliğindeki alt geçişli kavşak uygulamasının içerisinde kalarak silinmiştir. 1993 yılında yürürlüğe giren kentsel sit alanı kararı, değişimin durmasını sağlamış fakat yenilenme konusunda yapıcı olmamıştır.

Şişhane meydanı, 2010 yılında yapılan metro bağlantısına kadar, taşıt öncelikli kentsel mekân kurgusunu korumaktadır. Ancak, metro bağlantısı ile yaya aktivitesi yoğunlaşmış, şehir tiyatroları projesi ve Park tasarımı ile de gelecek için kentsel kimliğin canlandırılması adına önemli adımlar atılmıştır. Kentsel morfolojik yapıdaki önemli nitelik kayıplarına rağmen, ışınsal sistemindeki Galata Kulesi, Belediye Binası, Freige Apartmanı gibi önemli mekânsal referansları varlıklarını sürdürmektedir (Şekil 16).

Şekil 16- Günümüzde ışınsal merkezi çevreleyen üç yapı. 1-Cumhuriyet dönemi - Merkez apartmanı , 2- Tanzimat Dönemi - Freige Apartmanı 3- Postmodern Dönem – İşhani. (Birik M. 2011).

Mekânsal bağlantılar açısından Şişhane, özellikle 1960'dan başlayarak Beyoğlu ve İstiklal Caddesi'nden kopmuştur. Pera ve İstiklal Caddesi'nin oluşumundan bu yana, asıl yönelilen kent merkezi olan merkezî iş alanı Karaköy, Bankalar Caddesi ve Tarihî Yarımada gözönünde bulundurulduğunda, Şişhane Meydanı bu sistemin giriş kapısı ya da başlangıcı olmuştur. Taksim Meydanı, bu koridordaki kentsel morfolojinin şekillenışı sürecinde, askerî kışlanın sınırlayıcı özelliği ile belirlenmiş, ancak, kentin Şişli'ye doğru büyümesi ile Harbiye, Pangaltı ve Kurtuluş yerleşimlerinin gelişmesi sonucu önem kazanmıştır. 20.yüzyılın başına kadar Pera Caddesi'nin Tarihî Yarımada'ya bakan kapısı olan (A) Şişhane Meydanı'nı hiyerarşik olarak, (B) Galatasaray ve (C) Taksim Meydanları izlemektedir (Şekil 17). Bu durum 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Taksim Meydanı'nın şekillenmesi ile tersine dönmüş, prestij mekânı ve giriş Kapısı olma özelliğini yitiren Şişhane'de kentsel morfolojik yapı önemli ve hızlı bir değişim sürecine girmiştir.

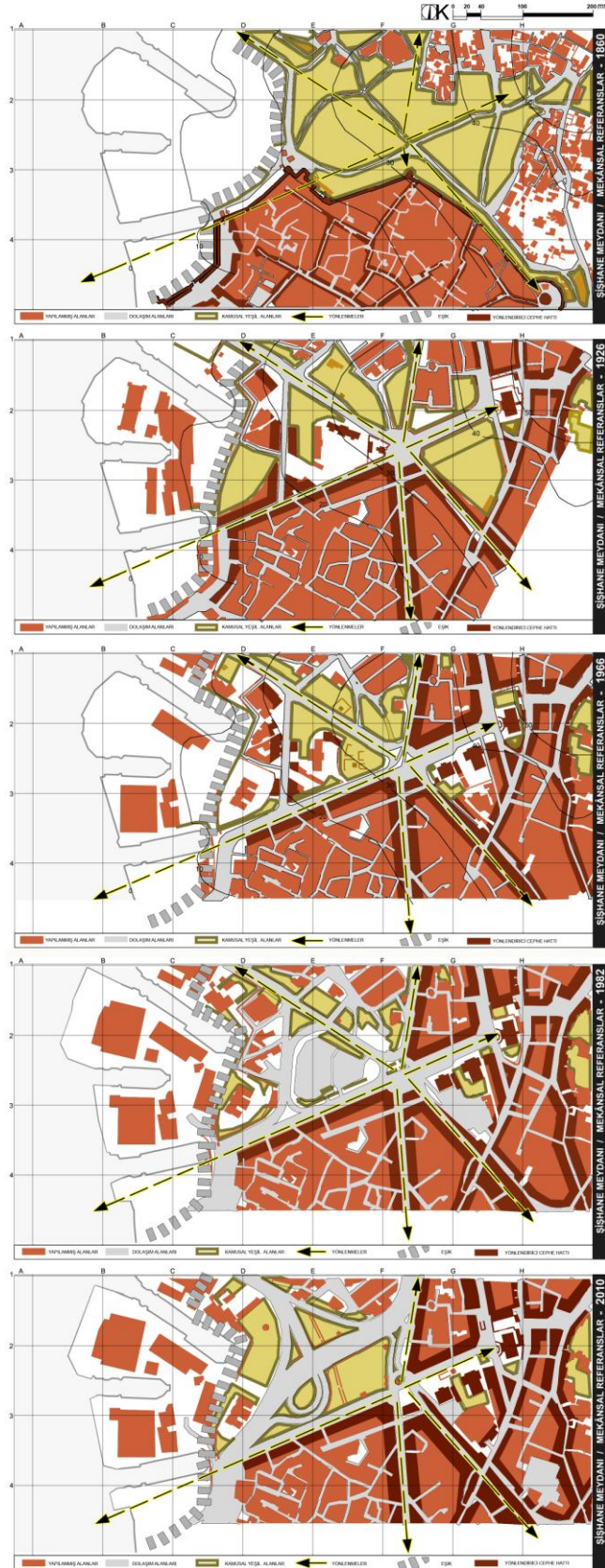

Şekil 17- Pera'nın ve İstiklal Caddesi'nin giriş kapıları. A-Şişhane, B-Galatasaray, C-Taksim (Birik M. 2011).

Şekil 18 Kentsel arayüz olarak Şişhane Meydanı'nı çevreleyen yapı cepheleri. Tarihi Yarımada'dan bakış.

ŞİŞANE MEYDANI MEKÂNSAL REFERANSLARIN DEĞİŞİM SÜRERCİ.

Şekil 19- Şişane Meydanı 1860, 1926, 1966, 1982 ve 2010 yılları mekânsal referansların nitelikleri (Birik M. 2011).

13. yüzyılda Cenevizliler'in yerleşimi ile başlayan kentsel gelişim sürecinde, Galata ve çevresi, kültürel anlamda her dönemde Tarihî Yarımada ile farklılık göstermiş, yine bu dönemden başlayarak 'Batı kültürünün İstanbul'a ayağını bastığı yer' olma özelliğini korumuştur. 19.yüzyılda, Yunanca 'karşı yaka' ya da 'öte' anlamına gelen Pera'nın gelişimi Galata ve çevresinin kimliğini güçlendirmiştir¹⁹. 18.yy. sonuna kadar Galata'nın sur dışına taşdığı söylenemez²⁰. 1860 yılına ait haritada mekânsal referanslar incelendiğinde, daha önce kentsel morfolojik yapı analizinde belirtildiği gibi, herhangi bir tasarlanmış meydana rastlanmamaktadır. Sur dışında bulunan mezarlıklar ve Tarihî Yarımada'ya bakan yamaçlardaki yeşil dokunun aslında sur içinde sıkışmış, yoğun Galata yerleşiminin rekreasyon ihtiyacını karşıladığı düşünülebilir. Kentin dış taraflarında bulunan mezarlıklar dinlenme ve gezinti yerleri olarak da değerlendirilirken, daha küçük ve anıtsal olan iç taraflarındakiler ise kentsel mimarinin tamamlayıcı öğeleridir²¹. Bu bakış açısı ile, 18.yy.da varolan, daha sonraki dönemde Şişhane Meydanı'nın yapıldığı alanın, Batılı anlamdaki meydan kavramının taşıdığı sosyal entegrasyon görevini üstlendiği söylenebilir. 1780'de inşa edilen ilk büyük topçu kışlası ve Galata ile Taksim arasında açılan yeni yol, bu alanda yeni mahallelerin kurulmasını özendirmiştir²².

Yapısal kurgu açısından bakıldığında, ışınsal aksların Tarihî Yarımada ile çakıştırılması ile her aksın belirli bir odak noktasına yönlendiği gözlenmektedir. Bu yolla, teatral mekân kurgusu içerisinde Tarihî Yarımada ve Pera, görsel anlamda da birleştirmiştir. Şişhane'de en geniş bulvar, meydanadaki önemli yapısal öge olan belediye binasından başlayarak, meydan çemberinden sonra ışınsal olarak dağılmaktadır. Örnek alınan 19. yüzyıl Paris kentsel tasarımı yaklaşımındaki sonsuza giden yol akslarına karşın, görsel olarak Tarihî Yarımada'daki yapısal referanslara bağlandığı izlenmektedir. Topoğrafyanın eğitiminden ve hâkim tepe olmasından yararlandığını gösteren bu temel tasarım ilkesi, Haussmann'ın topoğrafyayı yok farzeden anlayışından farklılaşmaktadır. Paris'de uygulanan Haussmann'ın çağdaş kentsel tasarım operasyonları üç etapta (en trois réseaux) gerçekleştirilmiş ve özellikle topoğrafyanın dikkate alınmaması öngörülmüştür²³. Şişhane Meydanı yerel kimliğe ait mevcut referansları değerlendirmesiyle çağdaş örneklerinden farklılaşmakta ve özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Tasarlanan ışınsal meydanın mevcut yol sistemi ve kentin diğer caddelerinden yapısal anlamda kopuk olmasına rağmen ışınsal yol izlerinin görsel referanslarla Tarihî Yarımada'ya bağlanması, ilk etapta meydanın mevcut yapıya uyum sağlamasına imkân vermiştir. Daha sonraki operasyonlar ile yeni gelişen Pera ve yenilenen Karaköy ile bağlantılar güçlendirilmiştir. Şişhane Bulvarı'nın başlangıcında yer alan belediye binası, Tünel'e merdivenlerle bağlanmakta, buradan da Karaköy Limanı'na ulaşmaktadır. Yeni Haliç Köprüsü'yle Tarihî Yarımada ile bağlantı sağlanmıştır. (Şekil 20). Bu yöntemle Kentsel bütüncül entegrasyonun sağlandığı görülmektedir.

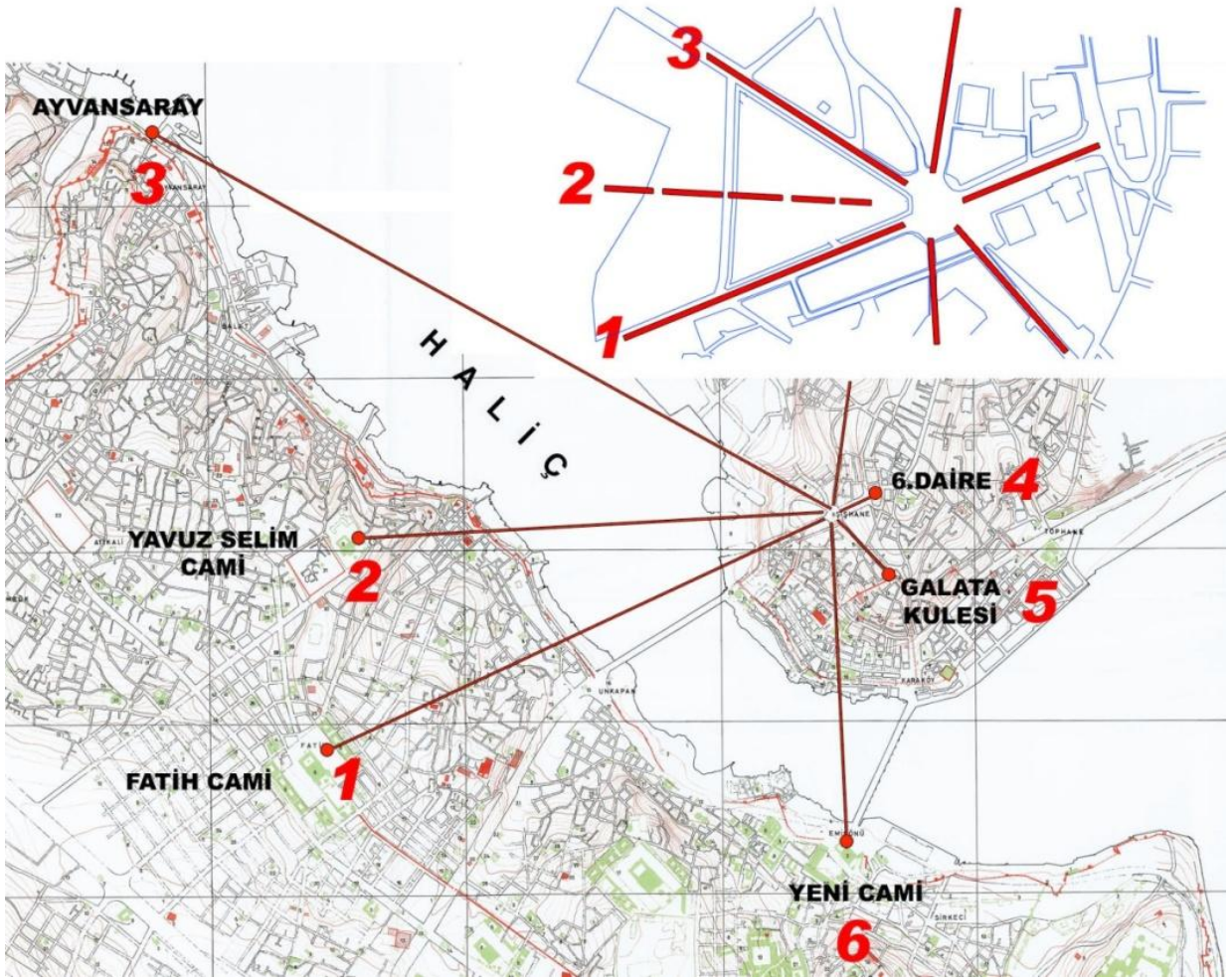
¹⁹ Murat Belge,2002, İstanbul Gezi Rehberi , Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, Sayfa 232.

²⁰ Nur Akın, 1988, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera, Literatür Yayınları, İstanbul, sf,3

²¹ Maurice M. Cerasi, 2001, sf.201

²² Doğan Kuban, 2000, sf.330

²³ S.Giedion, 1941, sf. 746.

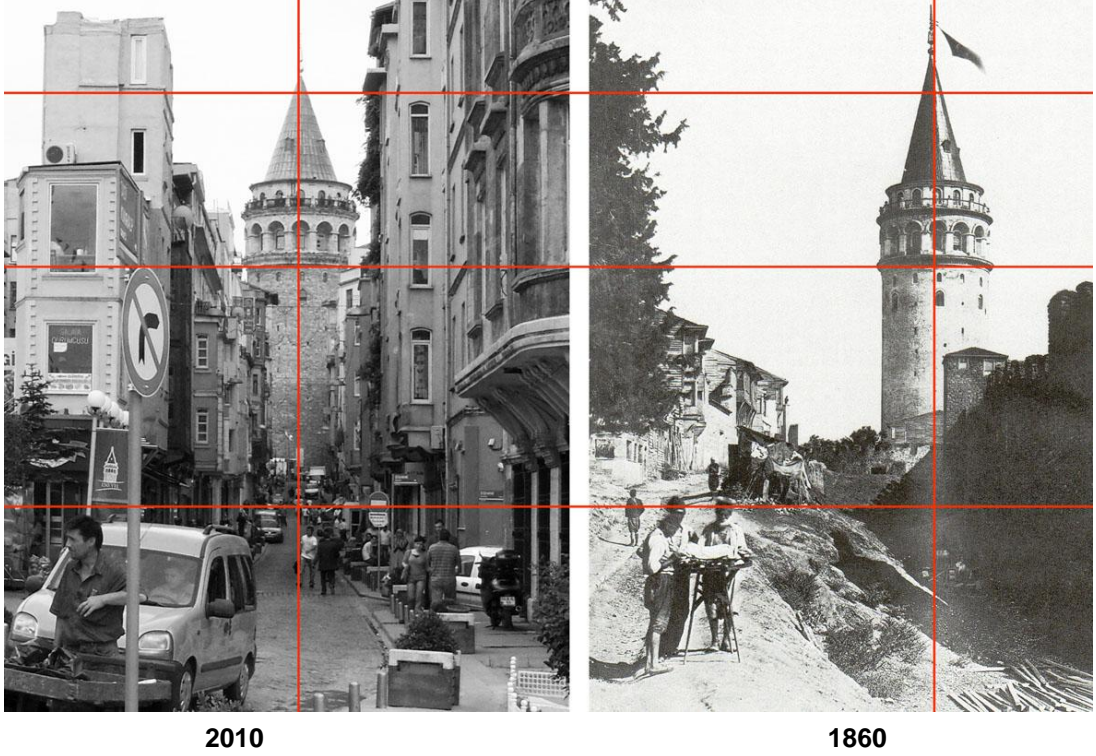
Şekil 20- Şişhane Meydanı ışınsal aksların Tarihî yarımada ile görsel bağlantıları. (Birik M. 2011).

Şişhane Meydanı ile Tarihî Yarımada arasındaki önemli görsel referanslardan biri; merkezî aks olan Yolcuzaade İskender Sokak'ın bir ucunda 6. Daire diğer ucunda Fatih Camisi'nin bulunmasıdır (Şekil 21). Aynı şekilde Yavuz Selim Camisi, Patrikhane, Ayvansaray Galata Kulesi, Yeni Cami, aksiyel sistemde sokakların ve terasların yönlendirildiği görsel referanslardır.

Şekil 21- Şişhane Meydanı ile Tarihi Yarımada arasındaki önemli referanslardan biri merkezî aksın (Yolcuzaade İskender Sokak) bir ucunda 6. Daire diğer ucunda Fatih Cami'nin bulunmasıdır. Üste 1930 (Sedar Hakkı Eldem – alıntı - 1979) , allta 2010 yılı fotoğrafı (Birik M., 2010)

Tarihsel süreçte mekânda yaşanan değişimler yapısal izlerle takip edilebilmektedir. Galata Surlarının oluşturduğu cephe hattı, yeni meydanda bina cephelerinin oluşturduğu arayüz olarak etkisini hissettirmektedir. Aynı şekilde Hendeklerin doldurulmasıyla oluşan alanların izleri de Büyük ve Küçük Hendek Sokaklar'da olduğu gibi, mekândaki anlamını sokak izi ya da bina cephesi olarak farklı biçimlerde sürdürmektedir (Şekil 22).

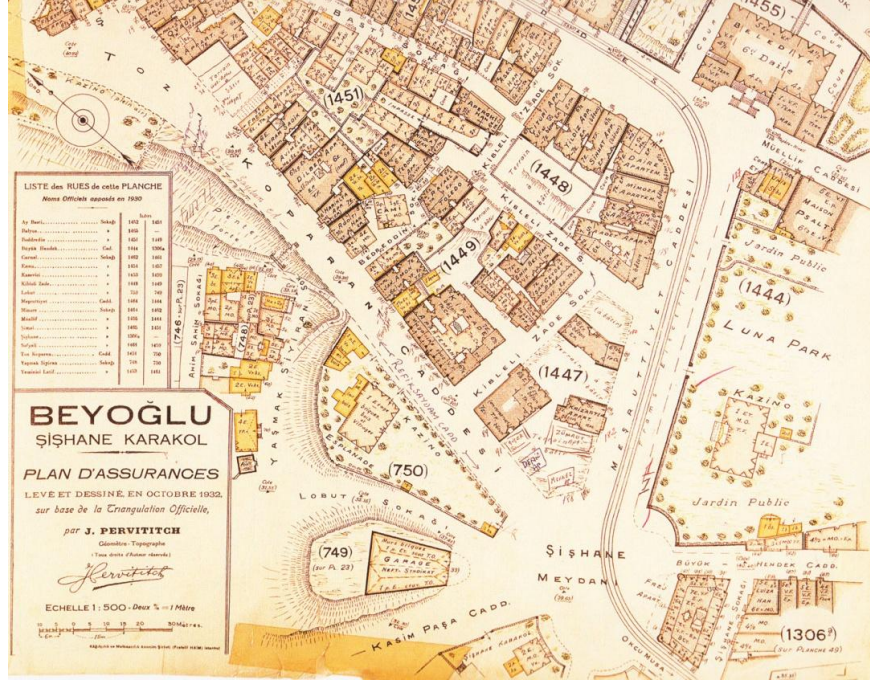
2010

1860

Şekil 22- 150 yıl ara ile yaklaşık olarak aynı noktadan çekilen Büyük Hendek Sokak'ın karşılaştırması.
(fotoğraflar: Birik M. 2010, Eldem S.H. – alıntı -1979)

Şişhane Meydanı, bugün ne kadar Taksim Meydanı'na göre 'İstiklal Caddesi'nin sonu' ya da 'öbür ucu' olarak nitelendirilse de, bu dönemde kentsel referanslar üzerine kurgulanmış, mevcut dokuya adapte edilmiş yeni kent parçası olarak, Cadde-i Kebir'in kent merkezine bağlandığı başlangıç noktasıdır.

Mal hareketinin kontrol edildiği Karaköy Limanı ve Şişhane Meydanı arasında bağlantıyı sağlayan Bankalar Caddesi, Pera'ya doğru uzanan merkezî iş alanının prestij bölgesini oluşturmaktadır. Bu mekânsal kademelenme Cumhuriyetin ilk döneminde de devam edecektir. Yeni Şişhane Meydanı'nda çağdaş kentsel donatı alanları görülmektedir. Bu alanlar yerleşik halkın yaşam tarzını gösteren önemli ipuçlarıdır.

Şekil 23- Şişhane Meydanı'nda luna park, gazino ve halk bahçesinin gösterildiği 1932 tarihli Pervittich haritası.

Şişhane Meydanı çevresinde Osmanlı meydan yaklaşımından daha farklı kamusal alanlar görülmektedir. 1932 tarihli Pervittich haritalarında göze çarpan 'halk bahçesi' (Jardin Public) ifadesi, Fransız devrimi sonrasında özgürleşen kentsel mekân ifadelerinden örnek alınmıştır (Şekil 23). Bununla birlikte luna park, gazino gibi yeni kentsel fonksiyonlar dikkati çekmektedir. Meydandaki bir diğer fonksiyonda karakoldur. Bütün yeni gelişme ve özgürlüklere karşın, kamusal düzenin sağlanması adına merkezî otoritenin gücünü gösteren sembol olarak halk bahçesinin karşısında yerini almıştır. Çok fonksiyonlu mekân kullanımı ile Şişhane Meydanı'nın yaşayan çağdaş, sosyal bir mekân olduğu söylenebilir. Yine çağdaş kentsel hizmetlerden biri olan itfaiye de, meydanın tanımladığı güneybatıya bakan yapı adası içerisinde yerini almıştır.

1. Dünya Savaşından sonra yaşanan göç ve 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde, sanayileşme sonucu ani mekânsal değişimle başlayan süreç ile 1950'den sonra İstanbul'un görülmemiş ölçüde göç alması, fiziksel mekânda önemli değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. 1957 olayları ile hızlanarak el değiştiren mülkiyet ve yeni kullanıcıların mekân anlayışı genellikle birbirine uymamaktadır. Bu durumda mekânsal kimliğin sürdürülebilmesi de mümkün değildir. Bu durumu Doğan Kuban; 'Yeni bir insan toplumunun yeni bir mekân tanımlaması' olarak ifade etmektedir²⁴. Kullanıcıların talebiyle şekillenen ve Osmanlı kentinin ilk Batı'lı anlamda kamusal açık alanlara tanıştığı Şişhane Meydanı ve çevresi, yeni kullanıcıların talebiyle atölyeler, küçük ticarethaneler, geçici konaklama mekânları ve kullanılmayan boş açık alanlara dönüşmüştür. Meydan bu dönemde Tarihî Yarımada ve Pera arasında kapı olma özelliğini kaybederek prestij alanı olmaktan çıkmıştır. Şişhane'nin işlevsel çöküşü, yerleşik halkın göç etmesi ile doğrudan ilişkilidir. Şişhane meydanı yeni bir kimlik kazanarak, kentin transit geçiş alanı olan çöküntü bölgesi konumuna geçmektedir. Buna rağmen, Şişhane'nin diğer bölgelerle karşılaştırıldığında, konut ile birlikte

²⁴ Doğan Kuban, 2010, sf. 308

şehir ölçeğinde imalat ve ticaret gibi fonksiyonları da barındırdığı ve ana ulaşım arteri üzerinde bulunması nedeniyle, belirli bir mekânsal standardı koruduğu söylenebilir. Bu dönemde Şişhane Meydanı daha önceki dönemlerde gözlenen parklar, bahçeler, gazinolar gibi rekreatif kamusal fonksiyonlarını tamamen yitirmiştir.

Tarlabası Bulvarı'nın açılmasından sonra özellikle Şişhane Meydanı, Çevre yolları bağlantıları nedeniyle önemli bir kavşak noktası hâline gelmiştir. Bu durum, meydanadaki hareketliliği arttırsa da, mekânsal kaliteyi yükseltecek bir etkide bulunmamıştır. Kamusal alan hâlâ bir geçiş alanıdır. Taşıt trafiğine hizmet eden vasıfsız sokaklardan oluşmaktadır. Yaya dolaşımını yönlendirecek ya da odaklayacak herhangi bir aktivite merkezi bulunmamaktadır. Çevre yolu kavşağı ve Tarlabası Bulvarı, Tarihî Yarımada'yla görsel bağlantıyı kesmektedir.

DEVAM EDEN PROJELERİN VE PLANLARIN İRDELENMESİ.

Verigi dairesinin arkasında bulunan kat otoparkının yerine, 2008 yılında açılan bir yarışma ile planlanan Tiyatro binası, daha önce Tepebaşı'nda var olan Naum Tiyatrosu gibi, bölgenin çekiciliğini arttırabilecek ve yeni bir odak oluşturmayı amaçlamıştır. 2011 yılında hizmete giren Şişhane metro istasyonu da tekrar yaya aktivitesini meydana taşımakta ve tarihi yarımada bağlantı tünelinin tamamlanması ile meydanın birleştirici özelliğini güçlendirmeyi vadetmektedir. İstanbul Anakent Belediyesi'nin yaptırdığı yeraltı otoparkı üzerindeki 'Şişhane Park' projesi de Haliç'in panoramik manzarasını tasarım kriteri olarak değerlendirmesi açısından değerlidir. Bu yeni fonksiyonlar ile meydanın başlangıçta öngörülen, kente "sosyal, kamusal mekanlar" kazandırma niteliği yeniden ortaya çıkartılmış olacaktır. Buna rağmen her iki proje alanının da Şişhane Meydanını bütüncül olarak kapsamadığı görülmektedir. Bütüncül yaklaşım prensipleri 5000 ve 1000 ölçekli imar planı kararları ile belirlenmelidir.

Şekil 24- İstanbul Belediyesinin Şihane Meydanı otopark alanı ve Park Projesi.
Tasarım:Şansal Mimarlık ve Arzu Nuhoğlu Peyzaj Tasarım Ofisi. (XXI Mimarlık Tasarım Mekan, Sayı 111, 2012)

Şekil 25- 2008 yılı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları Beyoğlu Sahnesi Mimari Proje Yarışmasında 1.Ödüle laik görülen proje. (Yarışma sergisi. İMP, Tepebaşı)

2011 yılında onaylanan koruma amaçlı imar planıyla fonksiyon değişiklikleri ve bölgesel kararlar getirilmiştir. Bu kararların bütüncül plan anlayışı dışında parçacı ve dışlayıcı yaklaşımı, özellikle turizm alan sınırlarının bütüncül ilişkisinin koparılması dikkat çekicidir. Şişhane Meydanı'nın Haliç'le buluşmasını sağlayabilecek, önemli bir kamusal miras olan tarihi Haliç Tersanesi'nin Temmuz 2013'de ihale yöntemi ile özel yatırımcıya açılması ve proje kapsamında otel, marina gibi tesislerin bulunması düşündürücüdür. Planlama sürecinin, parsellere yönelik fiziki projelendirme gibi ele alınması nedeniyle, sistemin bütünü ile ilişkili, kamusal faydaya dayalı bir bütün ortaya konulmadığı görülmektedir. Bu durum mekânsal kimliğin sürekliliğini sağlamakla yükümlü koruma planlaması anlayışına aykırıdır.

SONUÇ:

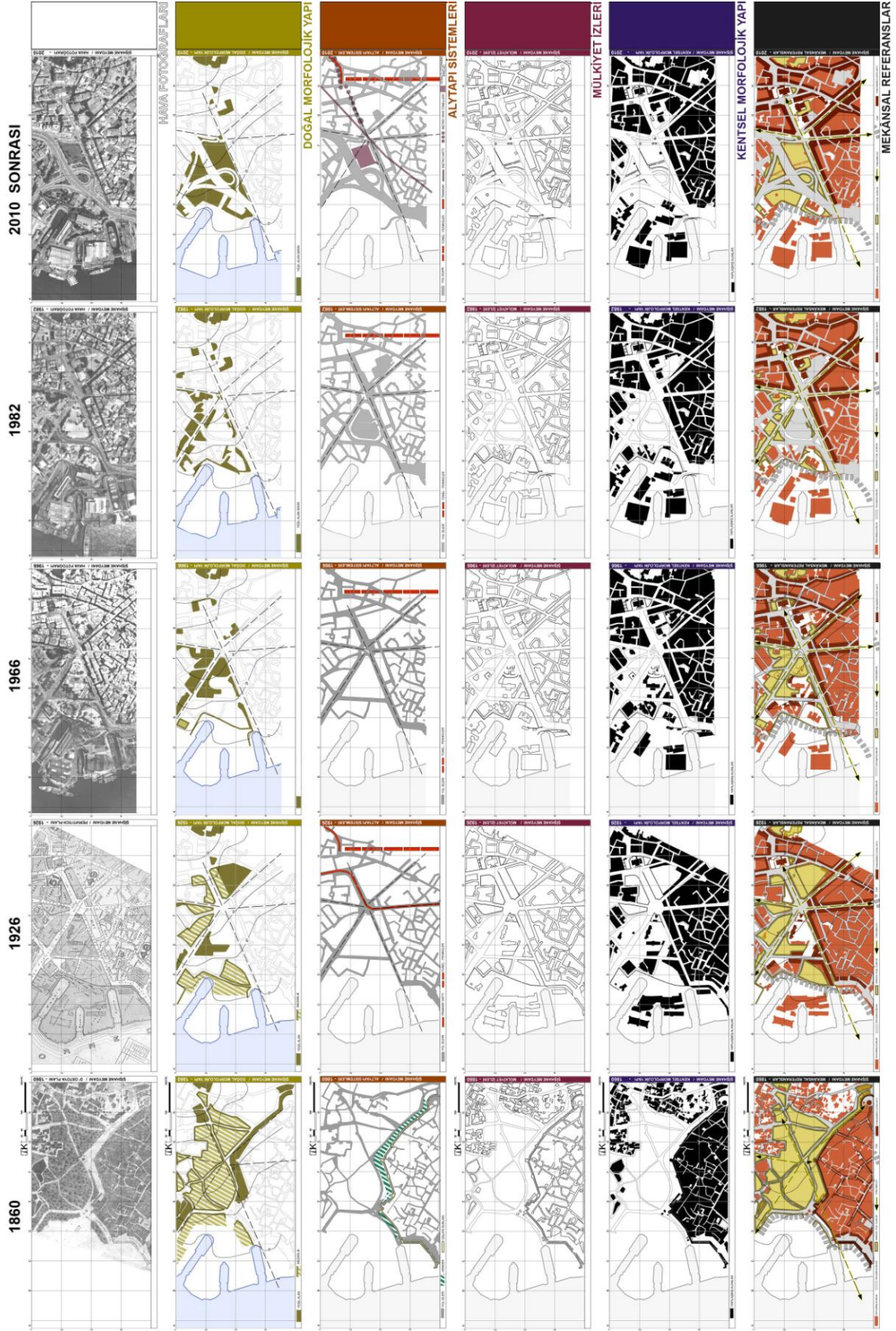
Şişhane Meydanı'nın 1860, 1926, 1966, 1982 ve 2010 yılı sonrası dönemde kentsel mekân niteliklerine ait verilerin haritalandırılmasıyla elde edilen şemaların matris üzerinde değerlendirilmesiyle, Şişhane Meydanı'nın bu dönemler içerisindeki değişim süreci görselleştirilerek ortaya konulmuştur. (Şekil 26)

Tanzimat Dönemi değişim sürecinde, Galata Surlarının yıkılması gibi toplumsal belleği etkileyen önemli yapısal müdahalelerin olduğu, fakat bu müdahaleler sırasında mekânsal niteliklere ait izlerin tamamen ortadan kaybolmadığı, yönlendirici referanslar ve kentsel tasarım ilkelerini belirleyen veriler olarak yeniden değerlendirildiği görülmektedir. Doğal morfolojik yapının biçimlendirdiği panoramik algı ve yönelmenin, ışımsal mekân kurgusunda önemli bir tasarım kriteri olarak benimsendiği görülmektedir. Sur izlerinin yerine yeni mimari anlayışı temsil eden cephelerin veya yeni arayüzlerinin olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan Osmanlı kentinin farklı mekânsal nitelikleri bu geçişçi ve birleştirici ışımsal yapı ile birbirine bağlanarak, Galata, Pera, Kasımpaşa ve Tarihi Yarımada arasında sosyal ve fiziksel bağlantılar kurmaktadır. Oluşturulan altyapı omurgası eski kentin fiziksel yapısını güçlendirmiş ve çağdaşlaştırmıştır. Bu yöntemle sürdürülebilir bir kent merkezi ve merkezi iş alanı oluşturulmuştur. Bu

nedenle 1860 sonrasında yapılan büyük mekânsal müdahalelerin mekânsal kimliğin sürekliliğini kesintiye uğratmadan yeni bir katman olarak kente eklendiği söylenebilir. Bu değişim süreci, kimliğin korunarak mekânın transformasyonu olarak da tanımlanabilir.

1982 sonrasında Tarlabası Bulvarı'nın açılması sürecinde, bütün mekânsal niteliklerin ani değişimi gözlenmektedir. Bu değişimle daha önceki dönemlerde mekânsal kimliği oluşturan nitelikler ya tamamen ortadan kaldırılmış ya da parçalanarak başkalaştırılmıştır. 1860 müdahalelerinden sonra uzun bir süreçte mekânsal niteliklerin değişip, kısmen de olsa güncellenerek varlıklarını devam ettirdiği görülmesine rağmen, Tarlabası Bulvarı ve Çevreyolu-Kasımpaşa Kavşağı'nın oluşturulması sırasında bu nitelikler tamamen ortadan kaldırılmıştır. Şişhane Meydanı'nı tanımlayan ışınsal yol ağı sistemi kavşak projesi ile tahrip edilerek, Beyoğlu ve Galata'nın, Kasımpaşa ve Haliç kıyısı ile ilişkisi kopartılmıştır. Bu anlamda Şişhane Meydanının mekansal ve sosyal birleştirici niteliği ortadan kaldırılmıştır. El değiştiren mülkiyetin yeni oluşan kentsel mekânı sahiplenmediği, Şişhane çevresinin taşıt trafiği ağırlıklı transit geçiş alanı olarak kullanıldığı izlenmektedir. Kamusal alanları oluşturan, park ve bahçelerin, kat otoparkı ve açık otoparklara dönüştürülerek, bu alanlardaki mekânsal niteliklerin ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Sonuç olarak, Şişhane Meydanı'nda 1982 den sonra izlenen mekânsal değişim sürecinde, mekânsal niteliklerin sürekliliğinin sağlanmadığı, kimliği oluşturan bu niteliklerin yok edildiği ya da başkalaştırıldığı tespit edilerek, kentsel mekânın deformasyona uğradığı saptanmaktadır. Bu durum toplumsal hafıza ve kent kültüründe de önemli kayıplara neden olmuştur.

Günümüzde Şişhane çevresinde mekansal niteliklerin tekrar değerlendirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Şişhane Meydanı'nı oluşturan bütüncül yaklaşım algılanmadan ve değişim süreci analiz edilerek tanımlanmadan ortaya konulan, parsel bazındaki projelerin meydanın gerçek kimliğini ortaya koyması beklenemez. Tünel, Tepebaşı, Galata, Şişhane, Kasımpaşa Karaköy ve Haliç kıyısına kadar uzanan Şişhane Meydanı'nı oluşturan ışınsal yol sisteminin bir bütün olarak değerlendirilmesi gereklidir. Parçalanmış ve ayrıştırılmış, mekânsal ve sosyal dokuyu tekrar biraraya getirmek için Meydanın temel niteliklerinin yeniden tanımlanması, Haliç Tersanesini de içine alan ve meydanı ikiye bölerek geçen kavşak sisteme alternatif ulaşım önerilerinin değerlendirildiği gerekmektedir.

Şekil 26- Şişhane Meydanı'nda 1860 – 2010 yılları arasında kentsel mekânın değişim süreci. (Birik M. 2011).
30

KAYNAKLAR:

Akın, N., 2002, Galata ve Beyoğlu Haritaları Üzerinden Bazı Değerlendirmeler, Galata. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul.

Belge, M., 2002. İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.

Birik, M., 2011. Kentsel Mekânın Değişim Sürecinde Transformasyon ve Deformasyon. Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Programı. Tez Danışmanı Prof. Dr. Gülşen Özyayın. İstanbul.

Cezar, M., 1991, XIX. Yüzyıl Beyoğlu'su, Ak yayınları, İstanbul.

Cerasi, M. M., 2001, Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Çelik, Z., 1986, 19.Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Dumont, P. ve Georgeon, G. F., 1996, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Eyice, S., 1993. Galata, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Giedion, S., 1941, Fifth Edition,1982. Space Time And Architecture. The Growth Of A New Tradition. Harward University Press, Cambridge, Massachusetts.

İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951), Suna ve İnanç Kiraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kataloqları 7, 2010.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları Beyoğlu Sahnesi Mimari Proje Yarışması Şartnamesi, İBB Etüd ve Projeler Daire Başkanlığı Projeler Müdürlüğü. 2008.

İstanbul 1910-2010 - Kent, Yapılı Çevre ve Mimarlık Kültürü Sergi Kataloğu. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını. 2010.

Kuban, D., 2000 .İstanbul, Bir Kent Tarihî, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2.Baskı. İstanbul.

Kuban, D., 2010. Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, YEM Yayını Genişletilmiş 2.Baskı, İstanbul.

Necipoğlu, G., 1997, The Suburban Landscape Of Sixteenth-Century İstanbul As A Mirror Of Classical Ottoman Garden Culture. Gardens In The Time Of The Great Muslim Empires: Theory And Design. Attilio Petruccioli (Ed). Leiden.

Öncel, Ayşe. D., 2010. Apartman Galata'da Yeni Bir Konut Tipi, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Müller-Wiener, W., 2007, İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı., İstanbul.

XXI Mimarlık Tasarım Mekan, "Otopark Üstü Kamusalılık", Sayı 111, Sayfa 36, 2012.